

Manner and frequency of using park heritage and the possibility of restoring historical elements on the example of Mali park in Sarajevo

Način i učestalost korištenja parkovske baštine i mogućnost vraćanja historijskih elemenata na primjeru Malog parka u Sarajevu

Dino Hadžidervišagić^{1,*}, Delila Šaćić¹, Pavle Krstić²

¹ Šumarski fakultet, Univerzitet u Sarajevu, Bosna i Hercegovina

² Arhitektonski fakultet, Univerzitet u Sarajevu, Bosna i Hercegovina

ABSTRACT

This paper presents the manner and frequency of using park heritage in the example of Mali park in Sarajevo. The aim of the research is to determine the attitudes of visitors to Mali Park regarding the manner and frequency of using the park heritage, as well as the possibility of restoring some historical elements. The research was conducted through a questionnaire of quantitative type, in August 2021. The total number of respondents is 55, of which 58.2% are female and 41.8% are male. As the best-rated content (grade very good) the majority of respondents state the availability (40.0%) while the worst-rated (grade very poor) is the cultural content (21.8%). Most respondents have a positive attitude toward restoring the original appearance of some parts of the park (65.4%) as well as restoring the historical elements (80.0%). The park needs to be legally protected as a park heritage, i.e. a cultural and historical heritage with unchanged boundaries. It needs to be renovated with the allocation of larger financial resources for maintenance and protection. The results of this research will expand the existing knowledge about the satisfaction of visitors to Mali park, and contribute to experts to solve problems in finding the possibility of applying methods of restoration and restoring the original appearance of this historic park.

Key words: *manner, frequency, historical elements, park heritage, survey questionnaire, Sarajevo*

INTRODUCTION – Uvod

Mali park je jedna od prvih projektovanih javnih zelenih površina u Sarajevu (slika 1), a izgrađen je na mjestu starog napuštenog muslimanskog groblja, o čemu svjedoče pisani dokumenti ali i postojeći nišani unutar parka (Ljujić-Mijatović i dr., 2010; Šaćić, 2021). Prema LEAP-u

(2019) lokalitet Malog parka čini sastavni dio centralnog gradskog jezgra i ubraja se u objekte spomenika vrtne arhitekture i oblikovne periode visoke estetske, umjetničke i dokumentacione vrijednosti, te ima status spomenika I kategorije.

* Corresponding author: Dino Hadžidervišagić; Faculty of Forestry, University of Sarajevo, Zagrebačka 20, 71000 Sarajevo, Bosnia and Herzegovina; e-mail address: d.hadzidervisagic@sfsa.unsa.ba

Slika 1. Plan gradskog parka u Sarajevu iz 1885. godine (izvor: Bosnische Post, 1885)

Figure 1. The layout of the city park in Sarajevo from 1885 (source: Bosnische Post, 1885)

Početkom šezdesetih godina prošlog vijeka u Malom parku je izgrađen objekt Umjetničkog paviljona, koji je zajedno sa zgradom Higijenskog zavoda i zgradom Union banke činio okvir koji je definisao cijeli prostor Malog parka (slika 2). Park je izgradnjom zgrade Union banke prostorno definisan, u obuhvatu i obliku kakav ima i danas, uz kasnije dodate skulpture poznatih pisaca, što nije utjecalo na koncept parka. Umjetnički paviljon je bio u funkciji do 1973. godine kada je srušen. Nema podataka o tome ko je donio odluku o rušenju, niti koji su razlozi doveli do toga. Također, ni u zvaničnim arhivama ne postoji projektna dokumentacija za navedeni objekt.

Savremeni urbanistički pristupi teže ka što pravilnijoj organizaciji prostora za zadovoljenje potreba ljudi. U tom smislu očuvanje parkovske baštine, odnosno kulturno-historijskog naslijeđa je od posebnog interesa za širu društvenu zajednicu (Hadžidervišagić, 2018). Mali park u Sarajevu po svom nastanku, razvoju i kulturno-historijskom značaju predstavlja jedan od najstarijih parkova u Bosni i Hercegovini. Ovaj park svjedoči o burnoj prošlosti grada Sarajeva, kao i o smjenama različitih

društveno-ekonomskih i političkih uređenja. Kroz različite vremenske periode uglavnom je sačuvao svoju funkciju javne zelene površine sa manje ili više obilježja vremena u kojem je nastao (Šaćić, 2021).

Slika 2. Umjetnički paviljon u Malom parku početkom 1960-ih godina (izvor: Skyscraper City, 2022)

Figure 2. The Art Pavilion in Mali park in the early 1960s (source: Skyscraper City, 2022)

Način i učestalost korištenja parkovske baštine prezentirani su u istraživanjima Hadžidervišagić i Avdić (2020) na primjeru Banjskog parka Ilidža. Analiza socioloških aspekata parkova u Sarajevu prikazana je u istraživanjima Hadžidervišagića (2011) dok su sociološki aspekti za "Vrelo Bosne" prikazani u istraživanjima Brajić (2011). Također, Hadžidervišagić (2018) analizira i koncept razvoja historijskog parka na Ilidži, pri čemu daje pejzažno-arhitektonsku i historijsku analizu uz inventarizaciju dendroflora. Analizu i obnovu vrtno-arhitektonskih elemenata historijskog parka su prezentovali Hadžidervišagić i Krstić (2019), dok Mešić i dr. (2017) istražuju zaštitu parkovske baštine na primjeru gradskog parka "Zrinjevac" u Mostaru.

Analizu estetske, rekreativne i socijalne uloge zelenih prostora grada Šibenika i Nacionalnog parka Krka, koji percipira kao prirodna baština i turistička atrakcija, prikazali su Stanić i Buzov (2014). Mišetić (1997) analizira socijalnu ulogu Rive u Splitu, pri čemu je posmatrana kao kompleksan urbani prostor koji određuje i definira niz komponenata. Analiza je temeljena na uvažavanju više aspekata tog prostora, kao što su arhitektonsko-urbanistička, kulturno-historijska, ekonomska, simbolička i socijalna dimenzija. Istraživanje socioloških aspekata parka Maksimir prezentuju Vitasović Kosić i Aničić (2005) i navode da je Maksimir izgubio na kvaliteti svojih sadržaja, na estetskim aspektima i edukacionoj funkciji, kao i da li je trenutno stanje parka dovoljno za zadovoljavanje društvenih potreba. Brojni radovi vezani su uz značaj parkova na ljudsko zdravlje, sportsko-rekreativne aktivnosti na ambijentalnim prostorima i njihove dobro-

biti na psihofizičko stanje čovjeka (Cooper i Barnes, 1999; Frumkin, 2001; Catlin, 2003; Davis, 2003; Godbey i Mowen, 2010; Anderson, 2011; Adevi i Lieberg, 2012; Berman i dr. 2012; Knez i dr. 2013). Gabrieli i Wilson (2010) u istraživanjima Royal parkova u Londonu prikazuju važnost privlačnih faktora kao što su: održavanje parkova, lakoća pristupa, kvalitet okoliša, mir i tišina za posjetioce, a koji su uslovljeni razlozima njihovog dolaska: šetnja, svjež zrak, boravak u miru i tišini, rekreacija sa djecom, trčanje, vožnja biciklom i sl.

Cilj ovog istraživanja bio je utvrditi: (A) način i učestalost korištenja parkovske bašine na primjeru Malog parka u Sarajevu i (B) stav korisnika, odnosno javnosti, prema vraćanju izvornog izgleda i nekih historijskih elemenata (paviljona, starih klupa i sl).

Rezultati ovog istraživanja mogli bi pomoći u planiranju mjera zaštite i vraćanja izvornog izgleda historijskog parka u cilju unapređenja i održivosti parka, kao i boljeg ostvarenja socioloških funkcija parka, te proširenju postojećih spoznaja o načinu i učestalosti korištenja parkovske baštine u BiH.

MATERIAL AND METHODS - Materijal i metode

Predmet istraživanja predstavlja zelena površina Malog parka (slika 3) koji ima površinu od 8.063 m² od čega na zelene sadržaje otpada 6.069 m², a na građevinske 1.994 m². Fizičku granicu sa dvije strane čine arhitektonski objekti, a od Titove ulice i Ulice Koševo odvojen je kamenim zidom (Kurtović, 2005). Prema političko-administrativnoj podjeli grada, Mali park pripada općini Centar. Smješten je u gradskom centru preko puta zgrade Predsjedništva Bosne i Hercegovine uz glavnu gradsku ulicu, Titovu ulicu. Park se nalazi zapadno od Velikog parka i južnu granicu mu čini Titova ulica, a istočnu početak ulice Koševo. Pored navedenih, granicu ovog objekta na zapadu čini zgrada Higijenskog zavoda dok na sjeveru ulica Danijela Ozme. Uzimajući u obzir položaj i funkciju u okviru centralne gradske jezgre, ovaj park predstavlja značajan reprezentativni objekt u okviru fizičke strukture grada.

Metodom ankete provedena su istraživanja među korisničkom populacijom putem dizajniranog upitnika uz poštivanje određenih principa: jednostavnosti, razumljivosti i kratkoće vremena ispitivanja. Anketiranje je vršeno slučajnim izborom u određenom vremenskom periodu.

Metodom ankete provedeno je istraživanje kvantitativnog tipa tokom augusta 2021. godine s ciljem utvrđivanja načina i učestalosti korištenja Malog parka u Sarajevu, koji

su operacionalizovani kroz sociološko-demografsku strukturu ispitanika, stav ispitanika prema pojedinim sadržajima/aspektima, stav ispitanika prema vraćanju nekih historijskih elemenata i informacije o obrascu posjeta ispitanika.

Slika 3. Orto-foto snimak istraživanog područja (izvor: Google Earth, 2022)

Figure 3. Orto-photo image of the study area (source: Google Earth, 2022)

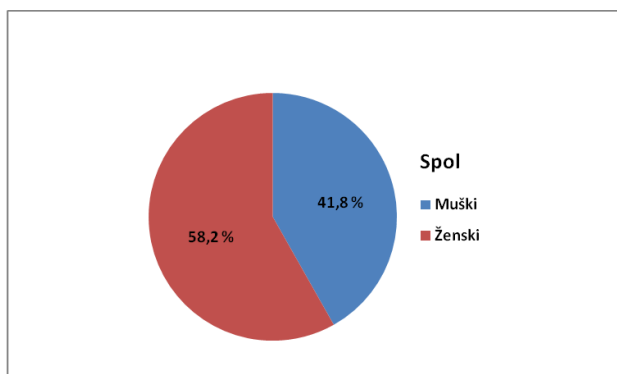
U istraživanju je primijenjen kombinovani uzorak, odnosno anketirane su osobe koje su zatečene u parku i koje tu obično dolaze, a potom su birane nasumično. Prilikom prikupljanja podataka metodom anketiranja poštovan je etički kodeks dobrovoljnosti i anonimnosti ispitanika, kao i nepristrasnost istraživača (De Vaus, 2002), a vođeno je računa i o ravnomjernom anketiranju radnim danima i vikendom, zatim u različito doba dana, kao i u različitim vremenskim uslovima (sunčano, oblačno vrijeme i sl.). Dobiveni podaci su prikazani osnovnom statističkom metodom deskriptivne statistike u svrhu jasnijeg i boljeg razumijevanja, kao i donošenja odgovarajućih zaključaka.

RESULTS – Rezultati

Unutar Malog parka u Sarajevu ukupno je anketirano 55 ispitanika što je prikazano kroz sociološko-demografsku strukturu. Utvrđivanje sociološko-demografskih karakteristika ispitanika je jedna od osnovnih pretpostavki za razumijevanje zahtjeva posjetilaca i obrazaca ponašanja tokom njihove posjete.

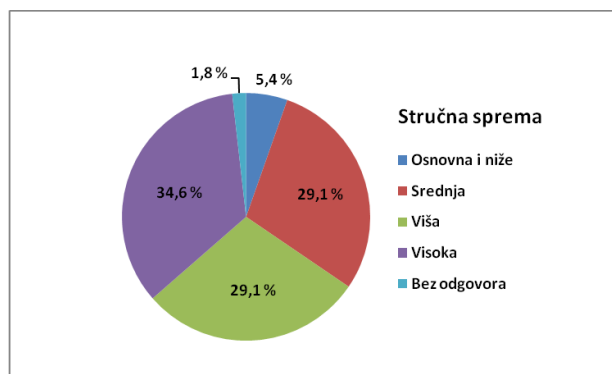
Spolna struktura ispitanika iznosi 58,2% ženskih i 41,8% muških ispitanika (slika 4).

Iz **obrazovne strukture** anketiranih ispitanika je konstatovano da je najveći procent ispitanika sa visokom stručnom spremom (34,6%), a najmanji procent sa osnovnom stručnom spremom (5,4%), dok 1,8% ispitanika nije htjelo odgovoriti na ovo pitanje (slika 5).

Slika 4. Spolna struktura ispitanika

Figure 4. Gender structure of respondents

Slika 5. Obrazovna struktura ispitanika

Figure 5. Educational structure of respondents

Istraživanjem **starosne dobi** ispitanika je konstatovano da najveći broj ispitanika pripada kategoriji posjetilaca 55-64 godine (23,6%), a najmanji kategoriji 75 i više godina života (11%), dok 3,6% ispitanika nije htjelo odgovoriti na ovo pitanje (slika 6).

U odnosu na **zanimanje ispitanika** konstatovano je da više od polovine ispitanika Malog parka pripada kategoriji zaposlenika (50,9%), a najmanji broj pripada kategoriji turista (0,0%). Relativno visok procent odgovora od 9,1% ispitanici su dali i za kategoriju ostalo u anketnom upitniku (slika 7).

Iz podataka o **mjestu prebivališta** najveći broj ispitanika (41,8%) je sa područja općine Centar, dok je najmanji broj ispitanika sa područja Vogošće (1,8%; slika 8). Posjetilaca iz drugih gradova u BiH koji dolaze u Mali park je 5,4%.

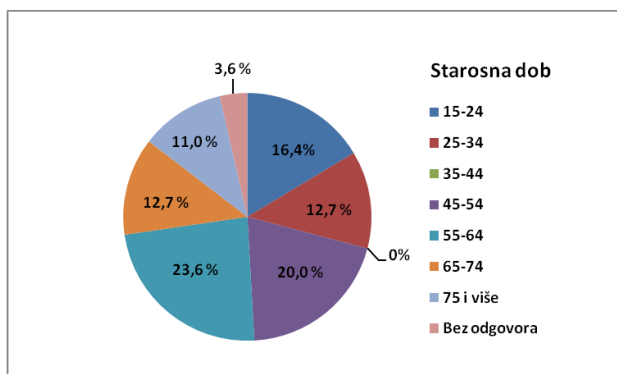
Obzirom na **bračno stanje**, najveći broj ispitanika koji posjećuju Mali park je u braku (32,7%), a najmanji procent je razvedenih ispitanika (7,3%). Na pitanje o bračnom stanju ispitanika 21,8% nije htjelo dati odgovor (slika 9).

Radi jednostavnijeg pregleda, u tabeli 1. prikazana je raspodjela odgovora za sve istraživane sadržaje/aspekte Malog parka u Sarajevu.

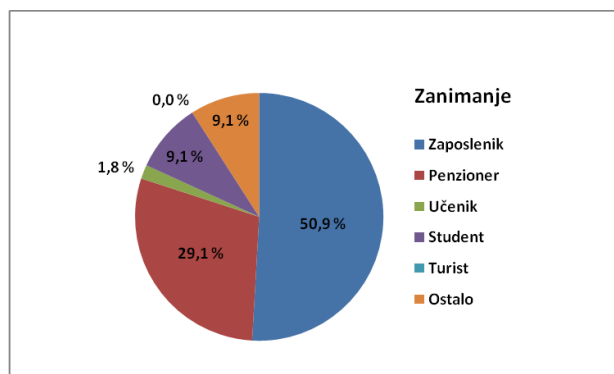
Tabela 1. Raspodjele odgovora za istraživane sadržaje/aspekte Malog parka u Sarajevu

Table 1. Distributions of answers for the researched contents/aspects of Mali park in Sarajevo

Sadržaj/aspekt Content/aspect	Procent raspodjele odgovora (%) Percentage of response distribution (%)				
	Vrlo dobro Very good	Dobro Good	Osrednje Moderate	Loše Bad	Vrlo loše Very bad
Kulturni sadržaji Cultural contents	1,8	20,0	30,9	25,5	21,8
Čistoća Cleanliness	0,0	18,2	21,8	43,6	16,4
Infrastruktura Infrastructure	0,0	18,2	30,9	38,2	12,7
Parkovski mobilijar Park furniture	1,8	14,6	38,2	34,5	10,9
Dostupnost Availability	40,0	38,2	12,7	3,6	5,5
Kvalitet zelenila Quality of greenery	5,5	56,4	21,8	12,7	3,6
Opći izgled parka General appearance of the park	0,0	32,7	41,8	21,8	3,7

Slika 6. Starosna struktura ispitanika
Figure 6. Age structure of respondents

Slika 7. Zanimanje ispitanika
Figure 7. Occupation of respondents

Kao najbolje ocijenjeni aspekt Malog parka (ocjena vrlo dobar) većina ispitanika je navela aspekt dostupnosti (40%), dok su kao najlošiji aspekt (ocjena vrlo loš) ispitanici naveli kulturne sadržaje (21,8%). Od svih istraživanih aspekata, najveći broj odgovora ispitanici su dali za aspekt kvaliteta zelenila (56,4%). S druge strane, ispitanici se nisu izjasnili za ocjenu vrlo dobar kod aspekata čistoće, infrastrukture i općeg izgleda parka.

Posebno važan set pitanja koji je proveden anketnim istraživanjem je vezan za stavove ispitanika prema vraćanju izvornog izgleda nekih dijelova parka, kao i na vraćanje pojedinih historijskih elemenata koji su postojali u parku (paviljoni, klupe i dr.).

Većina ispitanika (65,4%) je stava da **nekim dijelovima parka treba vratiti izvorni izgled**. Negativan stav ima 27,3% ispitanika, dok 7,3% ispitanika ne zna treba li nekim dijelovima parka vratiti izvorni izgled (slika 10).

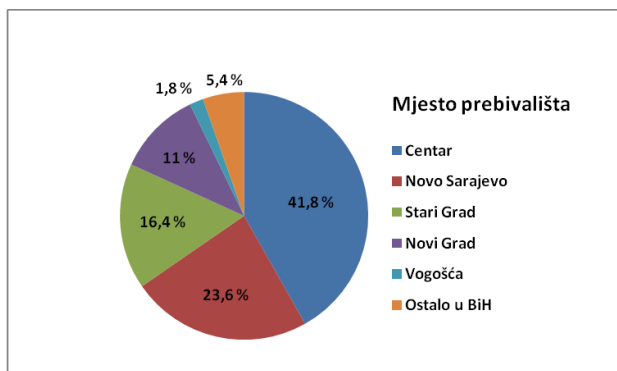
Stav većine ispitanika (80,0%) je pozitivan u odnosu na **vraćanje nekih historijskih elemenata – paviljona, starih klupa i dr.** Od ukupnog broja ispitanika njih

12,7% smatra da ne treba vraćati historijske elemente, dok 7,3% ispitanika ne zna da li treba vratiti neke historijske elemente u Mali park (slika 11).

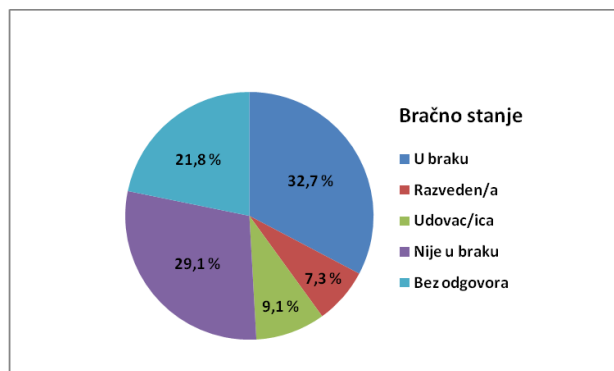
U odnosu na obrazac posjeta ispitanika učestalost dolazaka (frekvencija posjeta) izražena je kroz četiri kategorije: vrlo rijetko (manje od 1 mjesečno), rijetko (1-2 puta mjesečno), često (3-5 puta mjesečno) i vrlo često (više od 5 puta mjesečno). Najveći broj ispitanika (38,2%) u park dolazi vrlo rijetko (manje od 1 mjesečno), dok najmanji broj ispitanika (16,4%) u park dolazi vrlo često (više od 5 puta mjesečno; slika 12).

Prosječna **dužina zadržavanja** (boravka) u Malom parku klasifikovana je u četiri kategorije: kratke posjete (do 3 sata), poludnevne posjete (3-6 sati), cjelodnevne posjete (preko 6 sati) i posjete duže od jednog dana. Kod ispitanika su najviše zastupljene kratke posjete (98,2%), zatim poludnevne posjete (1,8%), a najmanji broj posjeta je za cjelodnevne posjete i posjete duže od jednog dana (po 0,0%; slika 13).

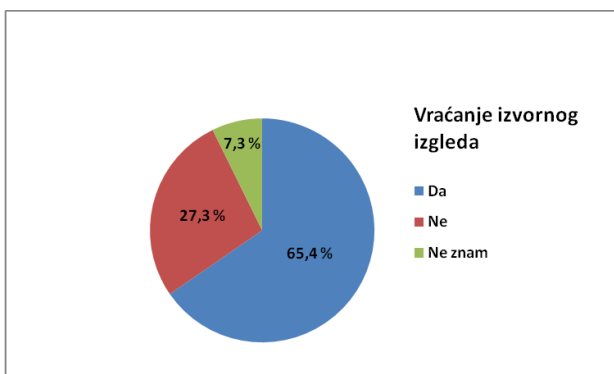
Stav ispitanika u odnosu na **doba godine tokom kojeg dolaze u park** je predstavljen u tabeli 2.

Slika 8. Mjesto prebivališta ispitanika
Figure 8. Place of residence of respondents

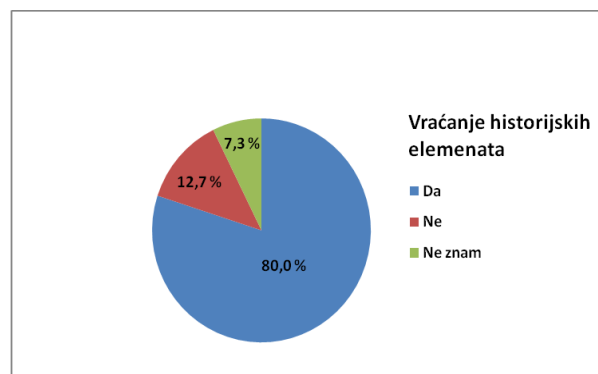

Slika 9. Bračno stanje ispitanika
Figure 9. Marital status of respondents

Slika 10. Stav ispitanika prema vraćanju izvornog izgleda nekih dijelova parka

Figure 10. The attitude of the respondents towards restoring the original appearance of some parts of the park

Slika 11. Stav ispitanika prema vraćanju nekih historijskih elemenata Malog parka

Figure 11. The attitude of the respondents towards the restoring of some historical elements of Mali park

Tabela 2. Raspodjela odgovora posjeta Malog parka za određeno doba godine

Table 2. Distributions of answers for visits to Mali Park for a certain time of the year

Doba godine Time of year	Odgovori Answers
	Procent Percent (%)
Neodređeno doba godine Unspecified time of year	80,0
Proljeće Spring	9,1
Ljeto Summer	9,1
Jesen Autumn	1,8
Zima Winter	0,0
Ukupno Total	100

Najveći broj ispitanika (80,0%) odgovorio je da svoje posjete ne povezuje sa određenim godišnjim dobom, dok opciju posjete parka tokom zime nije naveo ni jedan ispitanik.

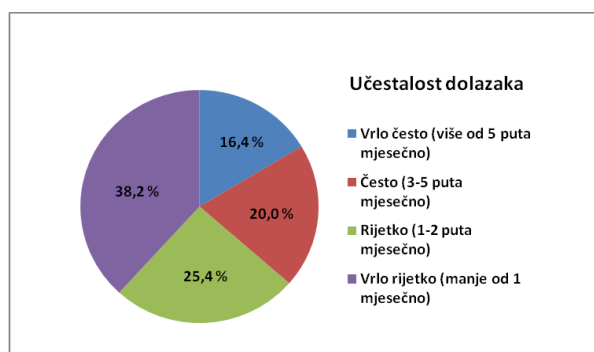
Anketiranjem ispitanika su utvrđeni i razlozi njihovog dolaska u Mali park. Stav ispitanika u odnosu na razloge njihovog dolaska u park predstavljen je u tabeli 3.

Tabela 3. Raspodjela odgovora za razloge dolaska u Mali park

Table 3. Distributions of answers for the reasons for coming to Mali park

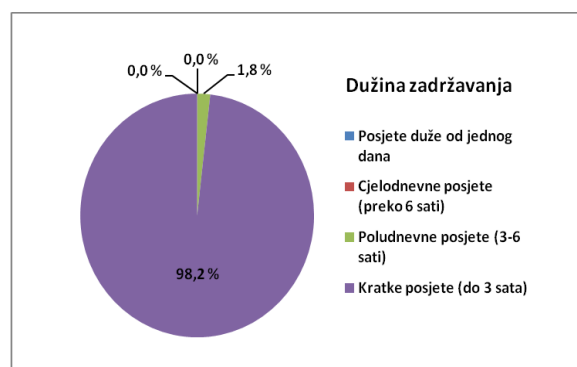
Razlozi Reasons	Odgovori Answers
	Procent Percent (%)
Rekreacija Recreation	7,3
Šetnja Walk	27,3
Zabava Fun	3,6
Ostalo Other	61,8
Ukupno Total	100,0

Ispitanici kao najčešći razlog dolaska u Mali park navode ostalo (61,8%), a najrjeđi razlog dolaska navode zabavu (3,6%).

Slika 12. Učestalost dolazaka ispitanika

Figure 12. Visiting frequency of respondents

Slika 13. Prosječna dužina zadržavanja ispitanika

Figure 13. Average length of stay of respondents

DISCUSSION – Diskusija

Anketnim istraživanjem utvrđeni su načini i učestalosti korištenja parkovske bašine na primjeru Malog parka u Sarajevu, kao i mogućnosti vraćanja nekih historijskih elemenata. Posjetioci koji su u parku koristili neki vid aktivnosti (šetnja, rekreacija, itd.), u većoj mjeri su odbijali učestvovati u anketiranju u odnosu na korisnike čije su aktivnosti bile stacionarne (sjedenje na klupi ili stajanje u parku).

Zastupljenost posjetilaca različitog spola u parkovima prema Galečić (2016) je uslovljena intenzitetom korištenja prostora, lokalnim kontekstom, kulturom, tradicijom i mentalitetom podneblja. Prema istraživanjima Jim i Chen (2006) i Lee i Kim (2015) parkove većinom posjećuju korisnici ženskog spola u odnosu na korisnike muškog spola, dok istraživanja Oguz (2000) i Derkzen (2012) navode da je u parkovima veća zastupljenost korisnika muškog spola koja je uslovljena drugačijim običajima i kulturom. Na nivou ukupnog uzorka, u Malom parku je evidentiran veći broj ispitanika ženskog spola (58,2%) u odnosu na ispitanike muškog spola (41,8%; slika 4). Slične podatke o spolnoj strukturi korisnika navodi Galečić (2016) za beogradske parkove (Tašmajdan, Bele vode i Čuburski park) u kojima je evidentiran veći broj korisnika ženskog spola u odnosu na korisnike muškog spola. Prema obrazovnoj strukturi, istraživanjem je utvrđeno da najveći procent ispitanika ima visoku stručnu spremu (34,6%; slika 5). S ovim podacima se ne slažu istraživanja Brajić (2011) o stručnoj spremi ispitanika koja navodi da većina ispitanika Spomenika prirode "Vrelo Bosne" ima srednju stručnu spremu i da je nivo stručne spremlje posjetilaca Vrela Bosne znatno iznad prosjeka Federacije BiH, kao i istraživanja Hadžidervišagić i Avdić (2020) koji, također, navode da većina ispitanika Banjskog parka Ilidža ima srednju stručnu spremu. U odnosu na starosnu strukturu ispitanika, u Malom parku je evidentirano približno ravnomjerno učesće posjetilaca starosne kategorije 45-54 godine (20,0%) i kategorije 55-64 godine (23,6%), dok je mlađa populacija kategorije 15-24 godine zastupljena u nešto manjem procentu (16,4%; slika 6). Iz navedenih rezultata može se konstatovati da Mali park uglavnom posjećuje populacija srednje životne dobi. Od ukupnog broja ispitanika u Malom parku, u odnosu na zanimanje, preko polovine ispitanika (50,9%) pripada populaciji zaposlenika (slika 7), zatim slijede ispitanici koji su kod opcije zanimanje naveli penzioner (29,1%). Studentska populacija u posjećivanju Malog parka učestvuje sa 9,1% od ukupnog broja ispitanika. Prema mjestu prebivališta, većina ispitanika (41,8%) dolazi sa područja općine Centar (slika 8). Iz navedenog podatka se zaključuje da blizina mjesta prebivališta ispitanika značajno utječe na obrazac posjeta Malog parka. Slične podatke su dobili Hadžidervišagić i Avdić (2020) provedenim istraživanjem u Banjskom parku Ilidža i navode da

62,6% ispitanika ima mjesto prebivališta na području općine Ilidža. U odnosu na bračno stanje ispitanika, skoro 1/3 evidentiranih ispitanika Malog parka je u braku (32,7%; slika 9).

U odnosu na sve istraživane sadržaje/aspekte Malog parka (tabela 1) rezultati su pokazali da je većina ispitanika uglavnom zadovoljna sa ocjenjivanim sadržajima/aspektima Malog parka u Sarajevu. Kao najlošiji istraživani aspekt predstavljaju kulturni sadržaji koje je većina ispitanika ocijenila kao vrlo loše (21,8%), što ide u prilog i opravdava ideju ponovne obnove Umjetničkog paviljona iz 1960-ih godina. Većina ispitanika je iskazala osrednje zadovoljstvo (38,2%) za aspekt parkovskog mobilijara. U odnosu na aspekt dostupnosti, većina ispitanika (40,0%) je stava da je ovaj aspekt vrlo dobar, dok 38,2% ispitanika smatra da je aspekt dostupnosti dobar. Ove rezultate možemo povezati i sa činjenicom da većina ispitanika (41,8%) ima mjesto prebivališta na području općine Centar što značajno doprinosi visokom procentu zadovoljstva aspektom dostupnosti. Percepcija ispitanika o kvaliteti zelenila pokazuje da ukupno 56,4% ispitanika smatra da je kvalitet postojećeg zelenila u Malom parku dobar. Ako se ovom rezultatu doda podatak ispitanika od 5,5% koji smatraju da je aspekt kvalitete zelenila vrlo dobar, može se konstatovati da preko 60% ispitanika izražava zadovoljstvo ovim aspektom. Visok procent zadovoljstva ispitanika kvalitetom zelenila treba uzeti sa rezervom jer su ispitanici vjerovatno poistovjetili pojam kvaliteta i kvantiteta zelenila, odnosno da su odgovarali na količinsku zastupljenost jer nemaju dovoljno znanja o ovome. Provedenim istraživanjem je utvrđeno da većina ispitanika (41,8%) ima stav da je opći izgled Malog parka osrednji, dok 32,7% smatra da je opći izgled parka dobar. Navedeni rezultati za opći izgled parka pružaju dodatnu mogućnost za poboljšanje i unapređenje postojećeg stanja. Zadovoljstvo općim izgledom parka od ukupno 74,5% može se povezati sa činjenicom da je većina ispitanika sa područja općine Centar, na kojoj je smješten park, te su subjektivniji po pitanju ovog aspekta u odnosu na ispitanike iz drugih općina, iako niko od ispitanika nije odgovorio da je vrlo dobro zadovoljan općim izgledom parka. Loše zadovoljstvo ispitanici su iskazali za aspekt čistoće (43,6%) i infrastrukture (38,2%) što je jasan pokazatelj da se ova dva istraživana aspekta trebaju što prije poboljšati, te otkloniti negativne posljedice.

U odgovoru na pitanje treba li nekim dijelovima parka vratiti izvorni izgled, konstatovan je pozitivan stav većine ispitanika (65,4%; slika 10). Vraćanjem izvornog izgleda dijela Malog parka obogatila bi se turistička ponuda grada Sarajeva, a time i eventualno povećao broj posjetilaca. Od ukupnog broja ispitanika, većina je pozitivnog stava (80,0%) i u odnosu na vraćanje nekih historijskih elemenata – paviljon, stare klupe i sl. (slika 10). Pozitivan stav većine ispitanika, tj.

korisnika, u odnosu na vraćanje izvornog izgleda, odnosno kombinacijom vraćanja jedne od razvojnih faza, kao i vraćanje nekih historijskih elemenata doprinosi lakšoj obnovi Malog parka bez pritiska javnosti. Obnovom nekad postojećeg Umjetničkog paviljona i izradom replika starih historijskih elemenata kao što su klupe, rasvjetna tijela i sl., oplemenio bi se postojeći prostor i poboljšala atraktivnost parka. Navedeni Umjetnički paviljon, kako u memoriji stanovnika tako i u memoriji umjetnika koji su radili i stvarali u Sarajevu i BiH, zauzima posebno mjesto i ima neospornu historijsku ali i emotivnu vrijednost što ide u prilog inicijativi za njegovu ponovnu izgradnju.

Prema Galečić (2016) uspješnost parka se procjenjuje na osnovu njihovog redovnog korištenja. U odnosu na učestalost dolazaka, odnosno frekvenciju posjeta, većina ispitanika (38,2%) u Mali park dolazi vrlo rijetko (manje od 1 mjesečno) i provodi kraće vrijeme u parku (slike 12). Ovi podaci ukazuju na nepostojanje stalnih posjetilaca koji dolaze uživati u Malom parku i boraviti duže vrijeme na tom prostoru. Dužina boravka, odnosno vrijeme koje ispitanici provedu u Malom parku, ukazuje na njegovu slabiju upotrebu. Kod većine ispitanika (98,2%) preovladavaju kratke posjete sa prosječnim zadržavanjem u parku do 3 sata (slika 13). Slične podatke o dužini boravka posjetilaca dobila je Galečić (2016) za četiri gradska parka u Beogradu i Nagy (2002) za posjetioce parkova u Budimpešti, pri čemu je prosjek zadržavanja iznosio 1-2 sata. Iz rezultata anketnog istraživanja je utvrđeno da većina ispitanika (80,0%) nema određeno doba godine vezano za posjetu Malog parka (tabela 2) i u park dolaze tokom cijele godine. Prema Galečić (2016), upražnjavanje određenih aktivnosti predstavlja motiv, odnosno razlog zašto ljudi dolaze u park. Motivi za korištenje parka proizlaze iz potreba korisnika (Konijnendijk 2008, Galečić 2016), a upražnjavanje rekreativnih aktivnosti je povezano sa unutrašnjom motivacijom koja može biti fiziološke i psihološke prirode (Živković 2015). Istraživanja u različitim sredinama pokazuju da je najčešći motiv za dolazak u park šetnja (Yilmaz i dr., 2007; Schipperijn, 2010; Brajić, 2011; Lee i Kim, 2015; Galečić 2016; Hadžidervišagić i Avdić, 2020). Rezultati provedene ankete su pokazali da su ispitanici većinom kao motiv dolaska u Mali park naveli ostalo (61,8%), a za drugi motiv dolaska navode šetnju (27,3%; tabela 3) koji je kod većine autora ovaj motiv na prvom mjestu.

CONCLUSIONS AND RECOMMENDATIONS – Zaključci i preporuke

Mali park u Sarajevu je izgrađen sredinom 1880-ih godina, za vrijeme austrougarske vladavine, sa karakteristikama historicističke vrtne umjetnosti i predstavlja jedan od najstarijih parkova u Bosni i Hercegovini.

Provedenim anketnim istraživanjem utvrđeno je da je prema spolnoj strukturi ispitanika zastupljenost žena 58,2%, a muškaraca 41,8%. Najveći procent ispitanika ima visoku stručnu spremu (34,6%) i pripada kategoriji starosne dobi 55-64 godine (23,6%). Većina ispitanika je zaposlena (50,9%), ima mjesto prebivališta na području općine Centar (41,8%), te je u braku (32,7%).

Najbolje ocijenjeni aspekt Malog parka u Sarajevu (ocjena vrlo dobar) većina ispitanika je navela za aspekt dostupnosti (40,0%) dok su kao najlošiji aspekt (ocjena vrlo loš) ispitanici naveli kulturne sadržaje (21,8%). Od ukupnog broja ispitanika, najveći procent odgovora ispitanici su naveli za ocjenu dobar za aspekt kvalitete zelenila (56,4%), dok su najmanji procent odgovora naveli za ocjenu vrlo dobar za aspekt čistoće, infrastrukture i općeg izgleda parka (0,0%).

U odnosu na vraćanje izvornog izgleda Malog parka, većina ispitanika (65,4%) ima pozitivan stav da nekim dijelovima parka treba vratiti izvorni izgled. Negativan stav ima 27,3% ispitanika, dok 7,3% ispitanika nema jasan stav po ovom pitanju. Također, i u odnosu na vraćanje nekih historijskih elemenata kao što je paviljon, stare klupe i sl., većina ispitanika ima pozitivan stav (80,0%).

Prema učestalosti dolazaka preovladavaju rijetki (manje od 1 mjesečno) dolasci ispitanika (38,2%), sa kratkom dužinom (do 3 sata) boravka u parku (98,2%). Većina ispitanika (80,0%) je odgovorila da svoje posjete ne povezuje s određenim godišnjim dobom.

Park je potrebno zakonski zaštititi kao parkovsku baštinu, odnosno kulturno-historijsko naslijeđe sa nepromijenjenim granicama. Prostorno i sadržajno ga treba obnoviti i izdvojiti veća finansijska sredstva za održavanje i zaštitu.

Dobiveni rezultati istraživanja proširiti će postojeće spoznaje o načinu i učestalosti korištenja Malog parka u Sarajevu, te doprinijeti rješavanju nekih problema vezanih za mogućnost obnove i vraćanja izvornog izgleda i pojedinih historijskih elemenata u Malom parku.

REFERENCES – Literatura

- Adevi, A.A.; Lieberg, M. (2012) *Stress Rehabilitation through garden therapy. A caregiver perspective on factors considered most essential to the recovery process*, Urban Forestry & Urban Greening, Vol. 11, No. 1, pp. 51-58, <https://doi.org/10.1016/j.ufug.2011.09.007>.
- Anderson, B. J. (2011) *An Exploration of the Potential Benefits of Healing Gardens on Veterans with PTSD*, All Graduate Reports and Creative Projects, Utah State University, Logan, Utah.

- Berman, M. G.; Kross, E.; Krpan, K. M.; Askren, M. K.; Burson, A.; Deldin, P. J.; Kaplan, S.; Sherdell, L.; Gotlib, I. H.; Jonides, J. (2012) *Interacting with nature improves cognition and affect for individuals with depression*, Journal of affective disorders, 14, pp. 300-305, <https://doi.org/10.1016/j.jad.2012.03.012>.
- Brajić, A. (2011) *Utvrdjivanje zahtjeva posjetilaca prema javnom gradskom zelenilu – studij slučaja “Vrelo Bosne”*, Master rad, Šumarski fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo.
- Catlin, P. (2003) *Developmental disabilities and horticultural therapy practice*, U: S. P. Simson and M. C. Straus, Horticulture as therapy: principles and practice, Food Products Press, An Imprint of the Haworth Press, Inc., New York, pp. 131-156.
- Cooper, M.; Barnes, M. (1999) *Healing gardens: therapeutic benefits and design recommendations*, Wiley, New York.
- Davis, H.A. (2003) *Conceptualizing the role and influence of student-teacher relationship on children's social and cognitive development*, Educational Psychologist, Vol. 38, No. 4, pp. 207-234, https://doi.org/10.1207/S15326985EP3804_2.
- Derkzen, M. L. (2012) *Experiencing the Urban Green Space: An exploratory study of visiting behaviour, perceptions and preferences in the urban green spaces of São Paulo, Brazil*, Master thesis, Faculty of Geosciences, Department of Innovation and Environmental Sciences, Utrecht University.
- De Vaus, D. (2002) *Surveys in Social Research*, 5th Edition, Allen & Unwin, St. Leonards, NSW.
- Frumkin, H. (2001) *Beyond toxicity: Human health and the natural environment*, American Journal of Preventive Medicine, Vol. 20, No. 3, pp. 234-240, [https://doi.org/10.1016/S0749-3797\(00\)00317-2](https://doi.org/10.1016/S0749-3797(00)00317-2)
- Gabrieli, M.; Wilson, R. (2010) *The Royal Parks*, Park research report 2009 – all parks combined, Synovate Ltd.
- Galečić, N. (2016) *Evaluacija upotrebnog potencijala parkova Beograda u funkciji operacionalizacije procesa pejzažnog projektovanja*, Doktorska disertacija, Šumarski fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd.
- Godbey, G.; Mowen, A. (2010) *The Benefits of Physical Activity Provided by Park and Recreation Services: The Scientific Evidence*, National Recreation and Park Association, Ashburn.
- Hadžidervišagić, D.; Avdić, J. (2020) *Način i učestalost korištenja parkovske baštine na primjeru Banjskog parka Iliđža*, Radovi Šumarskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu, God. 50, Br. 2, 39-48. <https://doi.org/10.54652/rsf.2020.v50.i2.347>
- Hadžidervišagić, D. (2018) *Pejzažno-arhitektonska i istorijska analiza Banjskog parka Iliđža kod Sarajeva – koncept razvoja*, Doktorska disertacija, Šumarski fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo.
- Hadžidervišagić, D. (2011) *Sociološki aspekti urbanih zelenih površina u Sarajevu*, Šumarstvo, UŠIT Srbije, God. LXI-II, Br. 1-2, Beograd, 71-81.
- Hadžidervišagić, D.; Krstić, P. (2019) *Analiza i obnova vrtno-arhitektonskih elemenata Banjskog parka Iliđža kod Sarajeva*, Naše šume, UŠIT FBiH, God. XVII, Br. 56/57, Sarajevo, 69-78.
- Jim, C.Y.; Chen, W.Y. (2006) *Recreation-amenity use and contingent valuation of urban greenspaces in Guangzhou, China*, Landscape and Urban Planning, Vol. 75, No. 1-2, pp. 81-96, <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2004.08.008>
- Knez, A.; Dolenc, N.; Bokan, N.; Jurić, D.; Kovačević, D. (2013) *Višeosjetilni park u Zagrebu - informiranost građana*, u: J. Božičević, M. Nikšić, T. Mlinarić i E. Missoni (ur.), Zelenilo grada Zagreba, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 17-25.
- Konijnendijk, C. (2008) *The Forest and the City: The Cultural Landscape of Urban Woodland*, Springer, New York.
- Lee, Y.-C.; Kim, K.-H. (2015) *Attitudes of Citizens towards Urban Parks and Green Spaces for Urban Sustainability: The Case of Gyeongseong City, Republic of Korea*, Sustainability, 7 (7), pp. 8240-8254, <https://doi.org/10.3390/su7078240>.
- Ljujić-Mijatović, T.; Živojević, S.; Bečić, B. (2010) *Identifikacija, valorizacija i zaštita parkovne baštine u periodu Austro-Ugarske u Bosni i Hercegovini*, Glasnik zaštite bilja, Zadržna štampa d.d., God. 33, Br. 6, Zagreb.
- Mešić, A.; Hadžidervišagić, D.; Spasojević, B.; Bašić, N. (2017) *Inventarizacija i zaštita parkovske baštine na primjeru Gradskog parka “Zrinjevac” u Mostaru*, Naše šume, UŠIT FBiH, God. XVI, Br. 46/47, Sarajevo, 42-49.
- Mišetić, A. (1997) *Socijalne značajke Rive u životu grada - primjer Splita*, Društvena istraživanja, God. 6, Br. 1 (27), Zagreb, 71-87.
- Nagy, K. (2002) *Public Use of the Public Parks and Protected Areas of Budapest*, In A. Arnberger, C. Brandenburg, A. Muhar (Eds.), Monitoring and Management of Visitor

Flows in Recreational and Protected Areas, Vienna, pp. 271-276.

Oguz, D. (2000) *User surveys of Ankara's urban parks*, Landscape and Urban Planning, Vol. 52, No. 2-3, pp. 165-171, [https://doi.org/10.1016/S0169-2046\(00\)00130-4](https://doi.org/10.1016/S0169-2046(00)00130-4)

Schipperijn, J. J. (2010) *Use of urban green space*, PhD thesis, Forest & Landscape Research No. 45-2010, Forest & Landscape Denmark, Frederiksberg.

Stanić, S.; Buzov, I. (2014) *Značenje zelenih prostora u životu grada*, Godišnjak Titus, God. 6-7, Br. 6-7, Split, 137-153.

Šaćić, D. (2021) *Valorizacija i revitalizacija Malog parka u Sarajevu*, Magistrski rad, Šumarski fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo.

Vitasović Kosić, I.; Aničić, B. (2005) *Investigation of Socio-*

logical Aspects of the Park Maksimir, Journal Central European Agriculture, Vol. 6, No. 1, pp. 77-84.

Yilmaz, S.; Zengin, M.; Demircioglu Yildiz, N. (2007) *Determination of user profile at city parks: A sample from Turkey*, Build Environment 42 (6), pp. 2325-2332. <https://doi.org/10.1016/j.buildenv.2006.05.001>

Živković, J. (2015) *Koncept integrisane rekreacije i mogućnosti primene u uslovima razvoja gradova Srbije*, Doktorska disertacija, Arhitektonski fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd.

***(2019): *Lokalni Ekološki Akcioni Plan općine Centar za period od 2019 do 2024.*, Fond za zaštitu okoliša Federacije BiH i Općina Centar Sarajevo.

<http://www.centar.ba/upload/documents/Ekologija/LEAP%20Opcine%20Centar.pdf>

SUMMARY

Mali park in Sarajevo is a very valuable cultural and historical building built during the Austro-Hungarian rule, and is one of the oldest parks in Bosnia and Herzegovina. The aim of the research is to determine the attitudes of visitors to Mali park regarding the manner and frequency of using the park heritage, as well as the possibility of restoring some historical elements.

The research was conducted through a questionnaire, quantitative type, in August 2021. A combined sample was applied and a code of ethics of respondents, voluntariness and anonymity was respected. Determining the socio-demographic characteristics of respondents is one of the basic prerequisites for understanding visitor requirements and behavior patterns.

The total number of respondents is 55, of which 58.2% are female and 41.8% are male (Figure 4). From the data on the place of residence, the largest number of respondents is from the area of the municipality of Centar (41.8%; Figure 8). In Mali park, cultural contents, cleanliness, infrastructure, furniture, accessibility, quality of greenery, and general appearance of the park were investigated (Table 1). As the best-rated content (grade very good) the majority of respondents stated the availability (40.0%) while the worst-rated (grade very poor) was cultural content (21.8%). Most respondents have a positive attitude towards restoring the original appearance of some parts of the park (65.4%; Figure 10) as well as for restoring the historical elements - pavilions and old benches (80.0%; Figure 11). The frequency of arrivals of respondents (frequency of visits) is most pronounced for very rare arrivals with less than 1 time monthly visit (38.2%; Figure 12) while the average length of stay (stay) is a short visit of up to 3 hours (98.2%; Figure 13). The attitude of the majority of respondents about the time of year during which they come to the park is not related to a certain season (80.0%; Table 2). The survey of respondents also determined the reasons for their arrival in the park, and they cite other as the most common motive for their arrival (61.8%; Table 3).

The results of this research will expand the existing knowledge about the satisfaction of visitors to Mali park, and contribute to experts to solve problems in finding the possibility of applying methods of restoration and restoring the original appearance of this historic park.

